

PAOLO PRETO

**I SERVIZI SEGRETI DI VENEZIA. SPIONAGGIO
E CONTROSPIONAGGIO AI TEMPI DELLA SERENISSIMA
(LA CULTURA, 1030)**

(Il Saggiatore, Milano, 2016. 640 o. ISBN 978-88-428-2269-1)

A Velencei Köztársaság köré két mítosz is szövődött. Az egyiket az állam vezetői tudatosan formálták és terjesztették reprezentatív eszközök segítségével, és a legfelsőbb köztársaság, a *Serenissima* dicsőségét, polgárainak szabadságát és a római köztársasági értékek megőrzését hirdette. Paolo Preto most ismertetett könyve a másik, spontán keletkezett és sokkal negatívabb mítosz központi elemét ismerteti az ezeréves városköztársaság története során: a kémkedést. Velence köztársasági berendezkedésének köszönhetően számos, a modern államra jellemző intézményt épített ki a környező népeknél hamarabb, elég a diplomáciai hálózatokra, vagy a Tízek Tanácsára, Európa első állambiztonsági szervére gondolni. Ezekkel is összefügg a hírszerzés témaköre, amelyet nyíltan gyakorolhattak ugyan a követek, de az igazán jelentős és korai értesülések beszerzéséhez kémek és besúgók közreműködésére volt szükség, akiknek munkáját a Tízek Tanácsa (*Consiglio dei Dieci*), majd az Állami Nyomozószerk (*Inquisitori di Stato*) szervezte meg. E két korlátlan hatalmú szerv nem éppen gáncstalan, kül- és belföldi működésének köszönhető, hogy a szobotázstól sem visszariadó kémek, az alattomos gyilkosok és a kuncsaftjaikból kicsikart titkokkal is üzletelő prostituáltak alakja összeforr az újkor Velence-képével, és sötét árnyat vetett az egyébként számos szempontból kiemelkedő és dicsőséges állam mítoszára.

Paolo Preto (1942–2019), a padovai egyetem professor emeritusa a fentiekben vázolt témát ismerteti kimerítően a *Velence titkosszolgálatai – Kémkedés és kémelhárítás a Serenissima idején* című, 1994-ben közreadott, majd 1999-ben, 2010-ben, legújabbban pedig 2016-ban újranyomott könyvében. Preto az újkori történelemre szakosodott, de a források adta lehetőséget maximálisan kihasználva a velencei kémkedés teljes idővonalát meghúzza a Tízek Tanácsának felállítását kiváltó 1310-es, Baiamonte Tiepolo-féle államcsíny-kísérlettől kezdve a Köztársaság 1797-es bukásáig, ez teszi ki a kezelhetőség határát súroló terjedelmű kézikönyv első kétharmadát. A maradékot a szerző kizárólag a 18. századnak szenteli, amelyet személyes érdeklődésén kívül az Állami Nyomozószerk munkájának a Velencei Köztársaságra nézve végzetes elburjánzása indokol, amely a jakobinus, felvilágosult eszmék céltáblájává tette a gazdaságilag amúgy is kimerülő, hanyatlófélben lévő államot. A velencei kémkedés tárgyalását megelőzi egy rövid bevezető, amely szó szerint Szun-Ce *A háború művészete* című munkájában olvasható definíciótól

kezdve ismerteti a kémkedés ókori és középkori történetét, az újkori titkosszolgálatok születését, és kitér a hírszerzés történelemben betöltött szerepére, a tevékenység morális megítélésére is.

Jelzésértékű, hogy a *Velence titkosszolgálatai* fő része szintén a *Velence titkosszolgálatai* címet viseli, ez önmagában kitenne egy könyvet, és a kémkedés minden lehetséges aspektusát érinti huszonnégy fejezetben. A két említett állambiztonsági szerv kialakulását és fejlődését taglaló fejezeteket a velencei kémek változatos megnevezésének tárgyalása előzi meg, az első hallásra durván filosz fejezet elengedhetetlen a könyv és a források megfelelő értelmezéséhez. A Tízek Tanácsának létrejöttét a kémkedéssel, Állami Nyomozószerkét az államtitok kérdésével együtt ismerteti Preto, majd négy jelentős áruházi botrányt taglal a 16–17. századból. Ezután Velence hír- és kémközpont szerepét járja körül, amelynek érzékeltetéséhez érdemes az általa kiválasztott példát (88. o.) itt idézni: Marin Sanudo naplójában maradt fenn az a konstantinápolyi követjelentés, mely szerint (talán Lala) Musztafa „pasa csak Velence híreit hiszi el, másét nem” az 1525-ös páviai csatáról. A lagúnák városának hírközpont szerepét már csak a kora újkori információs forradalom tekintetében sem szabad alábecsülni, a Velencéből és más – jellemzően kereskedelmi – központokból ki-be járó híradásokból, *avvisó*kából és *Fuggerzeitung*okból született meg a modern sajtó. Ezt a funkciót természetesen a kortársak is hamar felismerték Velencében, nem véletlen hát, hogy a következő fejezet a *Serenissimára* irányuló kémkedést taglalja – messze nem csak a szomszédos államok részéről. Kiemelt helyet kap a velencei értesülésekre áhítozók közt az örök rivális Oszmán Birodalom és Spanyolország, amely az egyik legsúlyosabb – de mindenképpen a legsúlyosabbra fűjt – kémbotrány, a Bedmar örgrófja (Alonso de la Cueva y Benavides) által szervezett összeesküvés kezdeményezője. A velencei állam megdöntésére és a terület spanyol korona alá vonására irányuló szervezkedés jelentősége a modern történettudományban is vitatott, így érthető, hogy ennek külön fejezetet is szentelt a szerző. A Velencét célzó kémkedésre visszatérve, a magyar olvasóközönség szempontjából figyelemre méltók az uszkókok és az ausztriai Habsburgok hírszerző tevékenységét ismertető részek. A Bedmar-összeesküvés ismertetése után még olyan belügyi kérdéseket tárgyal Preto, mint a titkos feljelentések (*raccordo*) képében megnyilvánuló állampolgári közreműködés és a Velence belső rendjére irányuló hírszerzés.

Nem mondhatni, hogy Preto *in medias res* kezdene, a tizedik fejezet foglalkozik először kifejezetten a Velencei Köztársaság külföldi hírszerzésével, először is a nyugatra irányulóval. Megismerjük a diplomácia és a kémkedés már említett összefonódásait, a Velence itáliai, szárazföldi területeit irányító előjárók hírszerző tevékenységét és természetesen a központból a Tízek Tanácsa vagy az Állami Nyomozószerk által kiküldött kémek munkáját. A keleti irányú kémkedést két téma körül ismerteti a szerző, ezek a Raguzával folytatott áru- és hírforgalmi vetélkedés, valamint az Oszmán Birodalmat kémlelő tevékenység.

Az erősen kronológiai felépítésű fejezeteket a hírszerző- és kémtevékenység módszertanának tárgyalása követi a levelek elfogásától és a rejtjelezéstől kezdve az olyan ingyencégekig bezárólag, mint a darált üveg, vagyis a mérgek használata és általában a politikai gyilkosságok. Ezek ismeretében Preto még három jelentős titkos akciót ismertet a 17. századból.

Ezután a „szakosodott” hírszerzőtevékenységek kerülnek a fókuszba, amelyek között kiemelt helyet foglal el az ipari kémkedés és a csempészet elleni harc, amelyek a leginkább érintették Velencét, hiszen ipara elsősorban komoly hozzáadott értékkel bíró termékek – üvegtárgyak, kozmetikumok stb. – létrehozására támaszkodott. Nem egy muranói üvegműves sorsát pecsételte meg, ha engedett egy előnyös külföldi ajánlatnak, de a velencei titkosszolgálatoknak természetesen megvoltak azok a módszerei is, amelyek révén élve tudták hazavinni az eltévelyedő alattvalókat. A gazdasági indíttatású kémtevékenység mellett még két témát ismertet Preto: a velencei állam külföldi jóhírét és a belföldi közvéleményt karbantartó „szellemi kémkedést”, illetve a járványok megelőzését célzó hírszerzést (és ellentettjét, a kútmérgezést).

A velencei titkosszolgálatok szervezetének és módszereinek sokszínű tablóját egy szociológiai fejezet zárja, ahol a részben korábban megismert kémek motivációit és működését társadalmi helyzetük függvényében ismerhetjük meg jobban. A hírszerzést emelt fővel űző, leginkább nemzetközi kapcsolati hálójukat felhasználó patriciusoktól kezdve a klérus mindig gyanús tagjain át a visszatérésben reménykedő száműzöttekig és a Velence utcáin tengődő alkalmi besúgókig húzódik a *Serenissimát* információs nagyhatalommá tevő kémek sora. Preto szakszerűen eloszlat néhány olyan közkeletű előítéletet is, mint a kémkedésben résztvevő nőkre visszavetített, Mata Hari-jellegű ábrándok, vagy a többnyire indokolatlan gyanakvás a velencei zsidók kémtevékenységére.

Ahogy már utaltam rá, a könyvet a velencei kémkedés 18. századi történetének önálló taglalása zárja a politikatörténetből jól ismert eseményekhez – például a trieszti és fiumei szabadkikötők létrehozásához – fűződő kémtevékenység ismertetésével, három jelentős kém – köztük Giacomo Casanova – bemutatásával és a hétköznapi élet színtereit – kávézókat, kaszinókat – egyre mélyebben átszövő belső elhárítás tárgyalásával. Már a címben (*Velence hanyatlik, a kém győzedelmeskedik*) megfogalmazva, a rész kezdetétől érezhető a bukás előszele, az alattvalói szabadság kiterjesztését és az állami irányítás visszaszorítását propagáló felvilágosult eszmék térnyerése, amelyek végül némi napóleoni rásegítéssel elhozták a Velencei Köztársaság végétét.

A harmadik részt egy kultúrtörténeti és egy historiográfiai áttekintés is gazdagítja. Az előbbi a *Settecento* velencei kémvilágának a kortársakban kialakult képét örökíti meg, legyenek azok egykorú historikusok, a *Gran Tourt* járó, művészi – és egyéb – élvezetekre vágyó utazók, a *Serenissima* felvilágosult kritikusai, vagy azok, akikért

elméletileg az egész hírszerző apparátus működik: maguk a velenceiek. A kötetet záró historiográfiai áttekintésben pedig nemcsak a 19–20. század kutatóinak nézőpontjait és eredményeit ismerhetjük meg, hanem a velencei kémek irodalomban és más művészi alkotásokban feltűnő alakját is. A kötetet rövidítésjegyzék, földrajzi- és személynévmutató zárja.

Önálló irodalomjegyzék helyett a fejezetekhez járuló végjegyzetekből lehet tájékozódni a Preto által felhasznált szakmunkákról, ezek száma azonban eltörpül a hihetetlen levéltári forrásbázis mellett. A Tízek Tanácsának és az Állami Nyomozószerknek a Velencei Állami Levéltárban őrzött iratait a helyi források közül a Correr-gyűjtemény és a Szent Márk-könyvtár dokumentumai egészítik ki, utóbbiak közül ki kell emelni a 16. század elejének pótolhatatlan forrását, a Sanudo-naplósorozatot. Külföldi kontrollforrásokat pedig a simancasi és az immáron dubrovnikai levéltár szolgáltatott. A *Velence titkosszolgálatai* adatgazdagsága egyszerre lenyűgöző és zavarba ejtő, már-már az olvasásélmény rovására megy, ahogy Paolo Preto bekezdéseken keresztül sorozatosan villantja fel az egy-egy témához tartozó kémtörténeteket. De ezt kellőképp ellensúlyozza a jegyzetapparátus elhelyezése, a lábjegyzetek apróbetűje nem rángatja ki az olvasót az intrikák szövevényéből.

Nem kérdés, hogy Magyarországnak, a Velencei Köztársaság egykori szomszédjának történetét kutatók figyelmére méltó a *Velence titkosszolgálatai*, mégis érdemes felvetni néhány olyan pillanatot a szomszédság – Jászay Magdával szólva – küzdelmes történetéből, amelyek alaposabb megismeréséhez a Preto-könyv és az abban említett források hozzájárulhatnak. A politikai gyilkosságok célpontjai közt feltűnik Luxemburgi Zsigmond – és nem császári minőségben, hanem az áhított dalmát területek uraként –, a törökellenes kémkedést tárgyalva minduntalan előkerül az európai irányú, a Magyar Királyság sorsát meghatározó oszmán terjeszkedés kérdése, a 18. században pedig a hanyatló Velence koporsójába verik a szögeket a Habsburg uralkodóink, többek közt a tengeremléki szabadkikötők megnyitásával. De megtaláljuk Magyarországot, mint a padovai egyetem kémia professzorának a rézbányák modernizálását célzó útjának egyik állomását, valamint a 18. század pestisjárványaitól rettegő egészségügyi megfigyelők terepét, és persze nem lehet a velencei renegátokról beszélni anélkül, hogy Gritti Alajos szóba ne kerülne.

A *Velence titkosszolgálatai* nemcsak a hírszerzés minden területére kiterjedő alapos monográfia, hanem forrásközpontú adattár is, ezt a névmutató terjedelme, óvatos becsléssel kettőezeröttszáz személynév is kellőképp bizonyítja. Ilyen formában pedig hasznos segédkönyv a velencei–magyar kapcsolatok kutatói számára is.

Szovák Márton